

การศึกษาผลงานจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดธรรมิการาม อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

The Study of Mural Paintings in the Buddhist Temple of Wat Thumikaram, Ban Mi District, Lopburi Province

จุติรัช อนุกุล¹

Jaturat Anukul¹

Received: December 21, 2020

Revised: June 5, 2021

Accepted: June 20, 2021

บทคัดย่อ

การศึกษาผลงานจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดธรรมิการาม อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ผลงานจิตรกรรมฝาผนังของวัดธรรมิการาม ในประเด็นเรื่องราว ความเชื่อ การจัดวางภาพ ตำแหน่งของภาพ และปรากฏการณ์ร่วมสมัยในงานจิตรกรรม

ผลการวิจัยพบว่า อุโบสถวัดธรรมิการามสร้างในราชวาระของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 จิตรกรใช้เทคนิคการวาดภาพแบบไทยประเพณี ผสมผสานกับเทคนิคการวาดภาพแบบตะวันตก เป็นเรื่องราวพุทธประวัติที่มีสอดแทรกการเรื่องราวชีวิตของชาวบ้านผสมผสานกับวิถีชีวิตของคนเมืองหลวงในกรุงเทพมหานคร

1. ประเด็นเกี่ยวกับเรื่องราว ความเชื่อ ของภาพจิตรกรรมยังเป็นความเชื่อแบบดั้งเดิมของพุทธศาสนา เป็นเรื่องราวพุทธประวัติ ซึ่งจิตรกรที่วาดมีการนำเสนอรายละเอียดต่าง ๆ ในพุทธประวัติ โดยจะแบ่งเรื่องราวเป็น 9 ตอน

2. การจัดวางภาพและตำแหน่งของภาพ เริ่มจากผนังด้านหลังพระพุทธรูปประธานขวามีภาพทิวทัศน์ของภูเขาพระโพนสะเม็ดให้จุดเพื่อมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และพระนางสิริมหามายาทรงสุบินนิมิต ผนังขวา วาดภาพตอนเสด็จออกผนวช ผนวชมาร ตรัสรู้ สั่งสอนธรรม ผนังด้านหน้าตรงข้ามพระประธานวาดภาพโปรดพระประยูรญาติและโปรดพระมารดาบนสวรรค์ ผนังซ้ายวาดภาพเสด็จดับขันธปรินิพพาน งานถวายเพลิงพระบรมศพ ภาพกษัตริย์ยกทัพขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ และภาพพิธีสมโภชน์พระบรมสารีริกธาตุ

3. ปรากฏการณ์ร่วมสมัยในงานจิตรกรรมฝาผนัง ได้แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตร่วมสมัยของคนในกรุงเทพมหานครและชนบท เช่นภาพกองทหารสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากชาวต่างชาติ ภาพวิถีชีวิตระหว่างคนไทยและคนจีน ภาพรถเก๋ง ภาพหอนาฬิกา ภาพเรือกลไฟ ภาพธงชาติที่แสดงถึงการติดต่อทางการค้ากับชาวต่างชาติและการรับอิทธิพลทางด้านศิลปวัฒนธรรม

คำสำคัญ: จิตรกรรมฝาผนัง, จิตรกรรมไทยประเพณี, จิตรกรรมร่วมสมัย, อุโบสถวัดธรรมิการาม

¹ อาจารย์ประจำสาขาศิลปกรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

¹ Lecturer of Fine Arts Faculty of Humanities and Social Sciences Thepsatri Rajabhat University

Email: suwat_m@hotmail.com โทร 081 660 7526

Abstract

The objective of this study was to conduct the analytical study of mural painting work of Buddhist Temple of Wat Thumikaram, Ban Mi District, Lopburi Province in terms of issues, beliefs, image layout, positioning and contemporary phenomena in painting.

The results of this study indicated that Wat Thumikaram was built in approximately the reign of King Rama IV. The painter used traditional Thai painting techniques combined with western painting techniques. The painting reflected Buddhist history that in stories of urban villagers and population of Bangkok city.

1. The issue of the belief in paintings was still a traditional belief of Buddhism, it is a story of the Buddha's life in which the painter has presented in various details in a story of 9 episodes.

2. Image layout and positioning starts from the wall behind the president Buddha image, on the right side is the image of a congregation angel summoning the Bodhisattva for reincarnation to become a Buddha and her Majesty Queen Maya of Sakya having a vision. Next is a painting of the Buddha entering a priest life, enlightenment, and teaching Dharma. The front wall is a drawing of the patriarch and relatives in heaven. The left wall is a drawing of the Buddha depicting the death in nirvana and the cremation ceremony, an image of a king raising an army to request a division of the Buddhist relics and an image of a ceremony of Sarira.

3. Contemporary phenomena in the mural has demonstrated the contemporary way of life of people in Bangkok and the urban villagers such as images of modern military divisions influenced by foreigners, such as Chinese cars, clock towers, steamer boats, national flags that represent the foreign trade and influence in art and culture.

Keywords: mural paintings, Thai traditional painting, contemporary Thai painting, Buddhist temple of Wat Thumikaram

บทนำ

จิตรกรรมฝาผนังเป็นผลงานศิลปะที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ขนบธรรมเนียมประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต คติความเชื่อ รวมถึงคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ที่แสดงถึงความเจริญของคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาที่ผ่านมา จิตรกรรมฝาผนังของไทย เป็นศิลปะที่มีความประณีตสวยงาม แสดงถึงความรู้สึก สะท้อนวิถีชีวิตและความเป็นไทย ที่มีความอ่อนโยน ละมุนละไม มีการสร้างสรรค์สืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนกลายเป็นศิลปะประจำชาติ ที่มีลักษณะ และรูปแบบเฉพาะตน นิยมเขียนบนฝาผนังภายในอาคารที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและอาคารที่เกี่ยวข้องกับบุคคลชั้นสูง เช่น โบสถ์ วิหาร พระที่นั่ง วัง โดยเขียนด้วยสีฝุ่น ตามกรรมวิธีของช่างเขียนไทยโบราณ เนื้อหาที่เขียนมักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับ

พุทธประวัติ ทศชาติชาดก ไตรภูมิ วรรณคดีและชีวิตไทย พงศาวดารต่าง ๆ ลักษณะจิตรกรรมไทยแบบประเพณี เป็นศิลปะ แบบอุดมคติ ผนวกเข้ากับเรื่องราวที่กึ่งลึกลับมหัศจรรย์ ซึ่งคล้ายกับงาน จิตรกรรมในประเทศแถบตะวันออกหลาย ๆ ประเทศ เช่น อินเดีย ศรีลังกา จีนและญี่ปุ่น เป็นต้น เป็นภาพที่ระบายสีแบนเรียบ ด้วยสีค่อนข้างสดใส และมีการตัดเส้นเป็นภาพ 2 มิติ ให้ความรู้สึกเพียงด้านกว้างและยาว ไม่มีความลึก ไม่มีการใช้แสงและเงามาประกอบ จิตรกรรมไทยแบบประเพณีมีลักษณะพิเศษในการจัดวางภาพแบบเล่าเรื่องเป็นตอนๆ ตามผนังช่องหน้าต่าง โดยรอบโบสถ์ วิหาร และผนังด้าน หน้าและหลังพระประธาน ภาพจิตรกรรมไทยมีการใช้สีแตกต่างกันออกไปตามยุคสมัย ทั้งเอกรงค์ และพหุรงค์ โดยเฉพาะการใช้สีหลายๆ สีแบบพหุรงค์นิยมมากในสมัยรัตนโกสินทร์ เพราะได้สีจากต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อค้าขายด้วย ทำให้ภาพจิตรกรรมไทยมีความสวยงามและสีสันที่หลากหลายมากขึ้น (จิตรกรรมไทย. 2562. ออนไลน์)

วัดธรรมิการาม หรือวัดค้ำคาว ตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางขามฝั่งตะวันตก ตำบลบางขาม อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นวัดที่มีประวัติการสร้างที่ยาวนาน ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ สาเหตุที่ชื่อวัดค้ำคาวเพราะว่าเดิมมีค้ำคาวอาศัยอยู่มาก ปัจจุบันไม่มีแล้วและได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า วัดธรรมิการาม วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่อยู่อริมฝั่งคลองในหมู่ไม้ร่มรื่น และในปัจจุบันยังเป็นสถานที่ฝึกและปฏิบัติอบรมพระพุทธศาสนาแก่นักเรียนและนักศึกษา มีทัศนียภาพที่สวยงาม และสภาพบริเวณในวัดยังมีความร่มรื่น เงียบสงบ มีศาสนสถานที่เก่าแก่มากมาย เช่น อุโบสถหลังเก่าที่มีประวัติการสร้างมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ดังปรากฏให้เห็นภายในอุโบสถ นั่นคือภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีความงดงามยิ่ง สิ่งที่น่าสนใจของวัดนี้ คือ มีภาพเขียนที่ผนังโบสถ์ ซึ่งเป็นภาพเขียนเรื่องพุทธประวัติทั้ง 4 ด้าน ลักษณะของภาพเขียนมีลักษณะแบบตะวันตกเข้ามาปนบ้างแล้ว เช่น การแรเงาต้นไม้และอื่น ๆ เป็นภาพเขียนในสมัยรัชกาลที่ 4 ฝีมือช่างพื้นบ้านที่งดงามมาก (วัดธรรมิการาม. 2562. ออนไลน์) จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่างานจิตรกรรมภายในอุโบสถวัดธรรมิการามมีการนำเสนอเรื่องราวที่เป็นลักษณะร่วมสมัยผสมผสานไทยและตะวันตกมีลักษณะเฉพาะตนแตกต่างไปจากการเขียนภาพแบบประเพณีนิยมที่เคยทำกันมา และบางส่วนมีสภาพชำรุดเสียหายจากความชื้น

ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาผลงานจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถวัดธรรมิการามเพื่อการอนุรักษ์และเผยแพร่ จิตรกรรมฝาผนังวัดธรรมิการามปัจจุบันอยู่ในสภาพทรุดโทรมมากเนื่องจากความเก่าของอุโบสถทำให้เกิดรอยร้าวของหลังคา น้ำฝนที่ไหลลงมาทำให้ภาพจิตรกรรมชำรุดเสียหาย และยังไม่มีผู้ทำการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลมาก่อน หากไม่ทำการศึกษาวิจัยรวบรวมความรู้เหล่านี้ไว้ ภายหน้าภาพจิตรกรรม อาจลบเลือนสูญหายไปหมด ซึ่งในการศึกษาเบื้องต้นพบว่าเป็นงานจิตรกรรมแบบร่วมสมัยที่มีรูปแบบ วิธีการ เรื่องราว ลวดลายแตกต่างจากจิตรกรรมไทยประเพณีดั้งเดิม ดังนั้นควรที่จะได้ศึกษาวิจัย จิตรกรรมฝาผนังวัดธรรมิการาม เพื่อองค์ความรู้ดังกล่าวจะดำรงอยู่หากจะต้องบูรณะภายในอนาคต และจะทำให้ประชาชนทั่วไปรู้จักกันอย่างแพร่หลายมากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเนื้อหาเรื่องราว รูปแบบ การจัดวาง ความร่วมสมัยของจิตรกรรมฝาผนังวัดธรรมิการาม อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

2. เพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนังวัดธรรมิการาม อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาวิเคราะห์ผลงานจิตรกรรมฝาผนังของวัดธรรมิการาม ในประเด็น

- เรื่องราว ความเชื่อ จากจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏ
- การจัดวางภาพ องค์ประกอบศิลปะและตำแหน่งของภาพ
- ปรากฏการณ์ร่วมสมัยในงานจิตรกรรมฝาผนัง

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้กลุ่มประชากร คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีจำนวนมากทั้ง 4 ด้าน ภายในอุโบสถวัดธรรมิการาม

2. ตัวแปรที่ศึกษา

2.1 ตัวแปรอิสระ ได้แก่ ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดธรรมิการาม

2.2 ตัวแปรตาม ได้แก่ องค์ความรู้ด้านเรื่องราว ความเชื่อ จากจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏ การจัดวางภาพ และตำแหน่งของภาพเทคนิควิธีการสร้างงานและปรากฏการณ์ร่วมสมัยในงานจิตรกรรมฝาผนัง โดยใช้แนวคิดทฤษฎีของงานจิตรกรรมไทยแบบประเพณี และแนวคิดจิตรกรรมไทยร่วมสมัยของขรรค์ชัย บุนนาค มาเป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. แหล่งข้อมูล

อุโบสถวัดธรรมิการาม จังหวัดลพบุรี

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการศึกษาค้นคว้า รวบรวมจากแหล่งต่าง ๆ เช่น สำนักวิทยบริการ อินเทอร์เน็ตและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้

เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการสำรวจ บันทึกภาพนิ่งด้วยกล้องดิจิทัล การสัมภาษณ์ประชาชนชาวบ้านอย่างไม่เป็นทางการ และการสังเกต

4. สถานที่ในการเก็บข้อมูล

ภาคสนาม ลงพื้นที่เก็บข้อมูลในอุโบสถวัดธรรมิการาม อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูลจึงดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยสรุปข้อมูลจากข้อมูลเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม

สรุปผลการวิจัย

อุโบสถวัดธรรมิการามเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนที่ปรากฏร่องรอยหลักฐานว่าอาจจะสร้างหรือบูรณะพร้อมกับวิหารในราวรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จิตรกรใช้เทคนิคการวาดภาพแบบไทยประเพณี

ผสมผสานกับเทคนิคการวาดภาพแบบตะวันตก เป็นเรื่องราวพุทธประวัติที่มีพื้นหลังเป็นสภาพการใช้ชีวิตของชาวบ้านผสมผสานกับวิถีชีวิตของคนเมืองหลวงในกรุงเทพมหานคร ปรากฏในภาพที่จิตรกรได้สอดแทรกไว้ คาดว่าจิตรกรคงเคยเดินทางไปเห็นความเจริญในกรุงเทพแล้วอยากถ่ายทอดให้ผู้ที่ไม่เคยเดินทางไปกรุงเทพเห็นสิ่งเหล่านี้ได้รู้จัก เพราะในอดีตกล้องถ่ายรูปยังไม่แพร่หลาย หรืออาจจะเป็นจิตรกรที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ แล้วเดินทางมาวาดภาพที่ลพบุรีตามคำสั่ง เพราะสามารถวาดภาพให้เห็นรายละเอียดของวิถีชีวิตของคนในเมืองได้อย่างชัดเจน เช่น ภาพกองทหารสมัยใหม่ซึ่งในขณะนั้น มีประจำการอยู่เพียงในกรุงเทพ ภาพผู้คนประกอบอาชีพต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันระหว่างคนไทยและคนจีน ภาพที่น่าสนใจ เช่น ภาพตำรวจหรือพลลาดตระเวรออกตรวจตราความเรียบร้อย และภาพรถลากหรือรถเจ๊กซึ่งเป็นยานพาหนะที่ได้รับความนิยมและมีบริการเป็นจำนวนมากในกรุงเทพในสมัยนั้น เป็นต้น

1. ประเด็นเกี่ยวกับเรื่องราว ความเชื่อ ของภาพจิตรกรรม ภาพจิตรกรรมที่พบภายในอุโบสถของวัดธรรมิการาม ทั้งหมดยังเป็นความเชื่อแบบดั้งเดิมของพุทธศาสนา เป็นเรื่องราวพุทธประวัติ โดยเริ่มเนื้อหาเรื่องราวแรกที่ผนังด้านหลังพระพุทธรูปประธาน คือ เรื่อง เทวดาขุมนุมอัญเชิญพระโพธิสัตว์ให้จุติเพื่อมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และพระนางสิริมหามายาทรงสุบินนิมิต จากนั้นเป็นเรื่องเสด็จออกผนวช ผนวชมาร ตรัสรู้ สั่งสอนธรรม โปรดพระประยูรญาติและพระมารดาบนสวรรค์ เสด็จดับขันธปรินิพพาน งานถวายเพลิงพระบรมศพและสมโภชแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ฝีมือช่างหลวงไม่ปรากฏชื่อศิลปินผู้วาด จิตรกรรมภายในอุโบสถวัดธรรมิการามเขียนเป็นภาพเรื่องราวพุทธประวัติในลักษณะจิตรกรรมไทยแบบประเพณีโดยเฉพาะส่วนที่เป็นสิ่งก่อสร้าง ปราสาท ราชวัง บ้านเรือน ผู้คน ต้นไม้ ภูเขา และมีเทคนิคการวาดแบบตะวันตกผสมผสานอยู่บางส่วน เช่น ภาพทิวทัศน์ด้านหลังที่เป็นการไล่ น้ำหนักเข้ม อ่อน ให้เกิดระยะ ใกล้ไกลตามหลักทัศนียภาพของตะวันตก ภาพวิถีชีวิตของผู้คน เหตุการณ์ และสภาพแวดล้อมในยุคสมัยนั้น ลักษณะของภาพเป็นจิตรกรรมที่ระบายสีแบนเรียบด้วยสีชาว เทา ฟ้า เหลือง แดง แล้วตัดเส้นเป็นภาพ 2 มิติ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของจิตรกรรมไทยแบบประเพณี ผสมผสานการไล่ น้ำหนักสีเข้มอ่อนแบบตะวันตกซึ่งเริ่มเข้ามามีอิทธิพลในสมัยนั้น โดยการเล่าเรื่องเป็นการวางภาพติดต่อกันโดยมิได้แบ่งภาพ เป็นตอนๆ อย่างชัดเจนตามผนังโดยรอบของพระอุโบสถ ซึ่งจิตรกรที่วาดมีการนำเสนอรายละเอียดของตอนต่าง ๆ ในพุทธประวัติ โดยจะแบ่งเรื่องราวเป็นตอนต่าง ๆ ได้ 9 ตอนได้แก่

ตอนที่ 1 เทวดาขุมนุมอัญเชิญพระโพธิสัตว์ให้จุติเพื่อมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

ตอนที่ 2 พระนางสิริมหามายาทรงสุบิน

ตอนที่ 3 เสวยสุขในพระราชวังและปราสาท 3 ถดูจนเกิดความเบื่อหน่าย

ตอนที่ 4 ออกผนวช ผนวชมาร ตรัสรู้ และสั่งสอนธรรม

ตอนที่ 5 เสด็จไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์

ตอนที่ 6 เสด็จจำพรรษาบนสวรรค์ โปรดพุทธมารดา

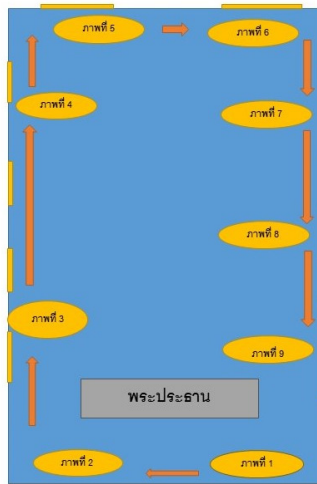
ตอนที่ 7 เสด็จดับขันธปรินิพพาน และถวายเพลิงพระศพ

ตอนที่ 8 กษัตริย์ทั้ง 7 นครยกทัพมาขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

ตอนที่ 9 โทณพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้กษัตริย์ อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุกลับนคร และพิธีสมโภชพระบรมสารีริกธาตุ

แผนผังอุโบสถวัดธรรมิการาม
การจัดวางภาพตำแหน่งของภาพ และการดูภาพจากซ้ายไปขวา

ภาพที่ 1 แผนผังวัดอุโบสถวัดธรรมิการาม แสดงตำแหน่งของภาพตอนที่1-9

2. การจัดวางภาพและตำแหน่งของภาพ คติความเชื่อดั้งเดิมตั้งแต่ในสมัยอยุธยาตอนปลายและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นภายในพระอุโบสถจะมีการจัดวางภาพอย่างมีระเบียบแบบแผน ดังนี้ ภาพผนังสกัดหน้าหรือภาพตรงข้ามกับพระประธานจะนิยมเขียนภาพผจญมาร อันความหมายถึงการต่อสู้กับกิเลสภายในตนเอง การเอาชนะจิตใจของตนเอง ภาพผนังสกัดหลังหรือด้านหลังพระประธาน นิยมเขียนภาพไตรภูมิจักรวาล อันหมายถึงพระพุทธเจ้าหันหลังให้กับโลกและจักรวาลไม่กลับมาเกิดอีก ภาพผนังสกัดข้างบริเวณคอสองนิยมเขียนภาพเทพชุมนุม หมายถึงพระพุทธเจ้าเป็นครูของเหล่าเทวดาที่ต่างมาฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ภาพบริเวณผนังสกัดข้างด้านล่างนิยมเขียนภาพพุทธประวัติหรือทศชาติชาดก อันหมายถึงการบำเพ็ญเพียรของพระพุทธเจ้าในด้านทาน ศีล ภาวนาให้เต็มครบทุกบารมี

ภาพจิตรกรรมในอุโบสถวัดธรรมิการามมีการจัดวางภาพที่แตกต่าง ดังนี้ ผนังด้านหลังพระพุทธรูปประธานวาดภาพ เทวดาชุมนุมอัญเชิญพระโพธิสัตว์ให้จุติเพื่อมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และพระนางสีริมหายาทรงสุบินนิมิต ผนังสกัดขวาวาดภาพตอนเสด็จออกผนวช ผจญมาร ตรัสรู้ สั่งสอนธรรม ผนังด้านหน้าตรงข้ามพระประธานวาดภาพ โปรดพระประยูรญาติและโปรดพระมารดาบนสวรรค์ ผนังสกัดซ้ายวาดภาพ เสด็จดับขันธปรินิพพาน งานถวายเพลิงพระบรมศพ ภาพกษัตริย์ยกทัพมาขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุและพิธีสมโภชพระบรมสารีริกธาตุ

ภาพที่ 2 ภาพจิตรกรรมตามคติความเชื่อดั้งเดิม ผนังด้านหลังเขียนไตรภูมิจักรวาล ด้านข้างเขียนภาพเทพชุมนุม
อ้างอิงจิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณาราม ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพที่ 3 ภาพจิตรกรรมด้านหลังพระพุทธรูปประธานวัดเทวดาชุมนุมอัญเชิญพระโพธิสัตว์
ให้จุติเพื่อมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่างจากคติความเชื่อดั้งเดิม

ภาพที่ 4 ตรงข้ามพระประธาน คติความเชื่อดั้งเดิมนิยมเขียนภาพผจญมาร
อ้างอิงจิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณดาราราม ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพที่ 5 ภาพตรงข้ามพระประธาน วาดภาพโปรดพระประยูรญาติและโปรดพระมารดาบนสวรรค์ต่างจากคติความเชื่อดั้งเดิม

3. ปรากฏการณ์ร่วมสมัยในงานจิตรกรรมฝาผนัง ภาพจิตรกรรมในอุโบสถวัดธรรมิการามได้แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตร่วมสมัยของคนในเมืองและชนบทได้อย่างชัดเจน เช่น ภาพกองทหารสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากชาวต่างชาติในสมัยนั้น มีประจำการอยู่เพียงในกรุงเทพฯ เท่านั้น ภาพผู้คนประกอบอาชีพต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันระหว่างคนไทยและคนจีน ภาพตำรวจหรือพลลาดตระเวนออกตรวจตราความเรียบร้อย และภาพรถลากหรือรถเจ๊กซึ่งเป็นยานพาหนะที่ได้รับความนิยมและมีบริการเป็นจำนวนมากในกรุงเทพฯ ภาพหอนาฬิกา ภาพเรือกลไฟ ภาพธงชาติที่แสดงถึงความเจริญ เป็นต้น

ภาพที่ 6 กองทหารสมัยใหม่ที่มีประจำอยู่ในกรุงเทพฯ เท่านั้นภาพนี้จะอยู่ในตอนที่ 3 ด้านขวามือของอุโบสถ

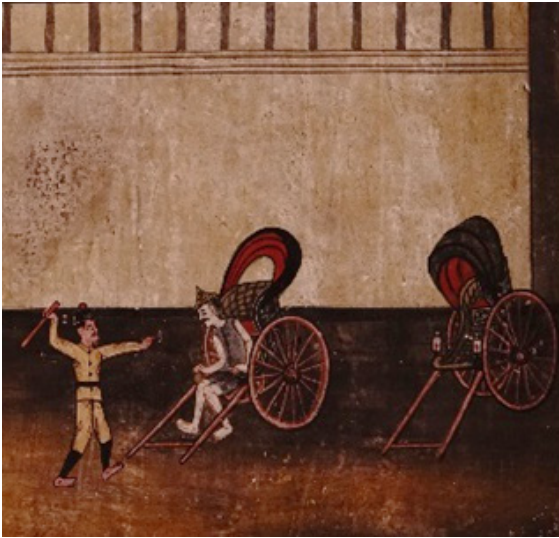
ภาพที่ 7 ตำรวจหรือพลาดตระเวน (หัวแดงแข้งดำ)

ภาพที่ 8 เรือกลไฟของชาวต่างชาติ

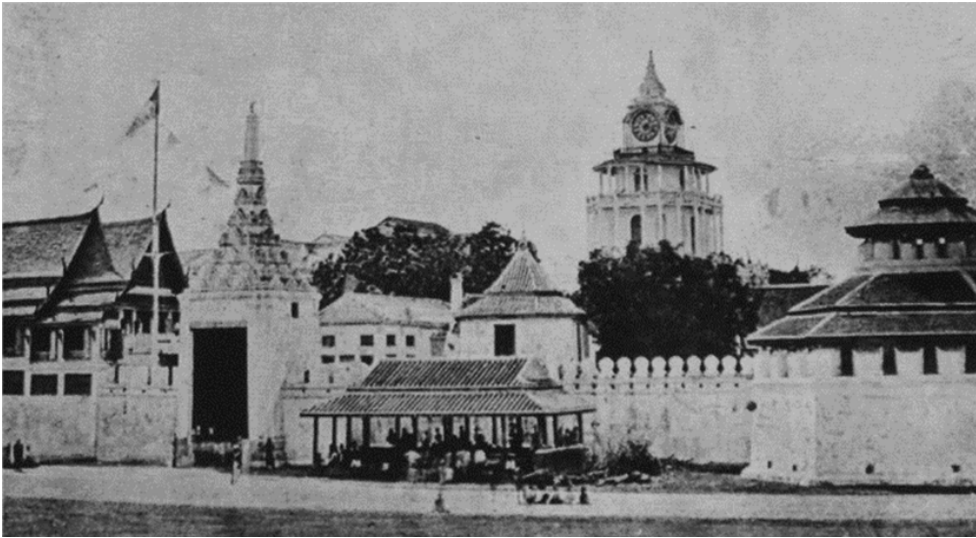
ภาพที่ 9 ทหารมะรีน (marines) หรือทหารเรือ

ภาพที่ 10 รถลากหรือรถเจ๊กในงานจิตรกรรมกับภาพรถเจ๊กสมัยรัชกาลที่5

ภาพที่ 11 หอนาฬิกาที่ปรากฏในงานจิตรกรรม

ภาพที่ 12 เปรียบเทียบกับภาพหอนาฬิกาที่สร้างครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 4 ในพระบรมราชวัง

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดธรรมิการามพบว่าสร้างขึ้น ในราวสมัยรัชกาลที่ 4 นับได้ว่าเป็นช่วงที่กำลังมีการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยเทียบเท่าตะวันตก ดังนั้นจึงส่งผลต่องานจิตรกรรมด้วยเช่นกัน ดังที่ปรากฏในงานจิตรกรรมของวัดธรรมิการามพบว่าเป็นงานจิตรกรรมที่มีลักษณะร่วมสมัย มีการนำเสนอเนื้อหาเรื่องราวการจัดวางภาพที่ไม่เน้นการเขียนแบบชนบประเพณีดั้งเดิมที่เคยทำมา เช่น ไม่เขียนเรื่องไตรภูมิ จักรวาลเนื่องจากสังคมไทยในยุคนี้ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกทั้งความคิดความเชื่อจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์ทำให้ความเชื่อแบบไทยลดน้อยลง ตรงกับผลงานวิจัยของ วิไลรัตน์ ยังรอด (2540) ที่ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาภาพภูมิจักรวาลจากภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในเขตกรุงเทพมหานคร งานวิจัยนี้ได้ศึกษาความหมายและสาเหตุของการเสื่อมความนิยมในการเขียนภาพจักรวาลหรือไตรภูมิ ผลการศึกษาพบว่า การเขียนภาพจักรวาลตามคติทางพุทธศาสนาในประเทศไทยเริ่มมีเขียนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 23 โดยวาดร่วมกับภาพพุทธประวัติและทศชาติชาดก ซึ่งการวาดนั้นเกี่ยวข้องกับการแสดงความหมายของโลกและจักรวาล แต่การวาดภาพดังกล่าวเริ่มเปลี่ยนแปลงไป เมื่ออิทธิพลความรู้แบบวิทยาศาสตร์ของตะวันตกแพร่เข้ามาในประเทศไทยสมัยรัชกาลที่ 4 แต่เดิมภาพจิตรกรรมมีหน้าที่รับใช้ศาสนา ต่อมาเริ่มเปลี่ยนแปลงโดยมีการสร้างความหมายใหม่ขึ้นแทน

จากงานวิจัยดังกล่าวจะเห็นได้ว่า งานจิตรกรรมไทยได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและวิธีการมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 อันเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับไตรภูมิจักรวาลเสื่อมลง ดังปรากฏในผลงานจิตรกรรมวัดธรรมิการามที่ไม่ปรากฏภาพไตรภูมิจักรวาลอยู่เลย

ส่วนเนื้อหาเรื่องราวที่จิตรกรนำมาใช้ในการวาดภาพในอุโบสถวัดธรรมิการาม จิตรกรสามารถผสมผสานวิธีคิดแบบไทยคือ ใช้เรื่องราวการนำเสนอเกี่ยวกับพุทธประวัติแบบดั้งเดิม ผสมผสานกับเรื่องราววิถีชีวิตของคนในกรุงเทพฯที่มีความทันสมัยในขณะนั้น เป็นปรากฏการณ์ร่วมสมัยในงานจิตรกรรม สอดคล้องกับผลการวิจัยของ มณัส วาส กุลวงศ์ (2539) ที่ได้ทำวิจัยเรื่อง ภาพสะท้อนสังคมไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรณีศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดมัสยิดมิมาวาส จังหวัดสงขลา ผลการวิจัยพบว่างานจิตรกรรมฝาผนังวัดมัสยิดมิมาวาส เป็นภาพที่เขียนสภาพชุมชนของกรุงเทพฯ การตั้งบ้านเรือนริมแม่น้ำ ภาพบรมมหาราชวัง ภาพตึกแบบฝรั่ง ภาพเรือกลไฟ

ภาพประตูเมือง ภาพอาคารจีน และภาพผู้คนทำอาชีพในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 4 หลายกลุ่มคือ พระมหากษัตริย์ ขุนนาง ข้าราชการ ชาวต่างชาติ สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และอาชีพ จิตรกรรมฝาผนังวัดมัชฌิมาวาสได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจนมากที่สุด นอกจากนั้นยังสอดคล้องกับข้อมูลของ กฤษณา พินศรี (2540) ที่ทำวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์อิทธิพลศิลปะและวัฒนธรรมตะวันตกที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : กรณีศึกษาเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดโพธิ์นิมิตสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร พบว่า รูปแบบภาพวาดมีลักษณะไทยประยุกต์ตะวันตก มีการใช้หลักทัศนียภาพ รายละเอียดในภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ทั้งทางด้านการแต่งกาย การคมนาคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นผลมาจากการติดต่อสัมพันธ์และการยอมรับวัฒนธรรมแบบตะวันตกที่แพร่หลายเข้ามาอย่างมากในช่วงระยะเวลานั้น

จะเห็นได้ว่างานจิตรกรรมของวัดธรรมิการามเป็นงานจิตรกรรมไทยแบบร่วมสมัย ที่มีการนำเสนอเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติผสมผสานปรากฏการณ์ร่วมสมัยในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ได้อย่างลงตัว มีความสอดคล้องกับจิตรกรรมไทยในหลายพื้นที่ของประเทศไทย ที่อยู่ในยุคสมัยเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย จิตรกรรมฝาผนังวัดธรรมิการาม ทำให้ทราบถึง เรื่องราว ความเชื่อ จากจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏ การจัดวางภาพ และปรากฏการณ์ร่วมสมัยในงานจิตรกรรมฝาผนัง แต่การศึกษารังนี้ยังเป็นเพียงการศึกษาเพียงวัดธรรมิการามเพียงแห่งเดียวเท่านั้น หากต้องการให้มีความเชื่อมโยงควรจะทำการศึกษา ภาพจิตรกรรมในวัดแหล่งอื่นที่มีอายุหรือการสร้างในสมัยเดียวกันเพื่อเปรียบเทียบ รูปแบบ แนวคิด วิธีการนำเสนอเพื่อดูความสัมพันธ์หรือความแตกต่าง หรือหากต้องการศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ ควรทำการศึกษาผลงานจิตรกรรมฝาผนังภายในจังหวัดลพบุรีที่มีคุณค่าและกำลังจะสูญหายไป จะทำให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและท้องถิ่นในการปลูกจิตสำนึกในการหวงแหนทรัพยากรอันทรงคุณค่าด้านศิลปวัฒนธรรมสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณา พินศรี. (2540). การวิเคราะห์อิทธิพลศิลปะและวัฒนธรรมตะวันตกที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : กรณีศึกษาเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดโพธิ์นิมิตสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิตรกรรมไทย. (2562). สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2562. <https://th.wikipedia.org/wiki/จิตรกรรมไทย>
- มนัสวาส กุลวงศ์. (2539). ภาพสะท้อนสังคมไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรณีศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วัดธรรมิการาม. (2562). สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2562. <https://th.wikipedia.org/wiki/วัดธรรมิการาม>
- วิไลรัตน์ ย้งรอด. (2540). การศึกษาภาพภูมิจักรวาลจากภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้น ในเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร.